

LLENGUA I ENSENYAMENT A CATALUNYA (1714-1931): REVISIÓ CRÍTICA D'UNA REIVINDICACIÓ HISTÒRICA DESATESA

Anna M. Pla Boix*

Resum

L'article revisa críticament la regulació jurídica dels usos lingüístics en l'ensenyament a Catalunya en el període històric comprès entre 1714 i 1931. L'anàlisi de les disposicions normatives, des del Decret de Nova Planta fins a l'adveniment de la II República, es completa amb una revisió més politològica, centrada a prendre en consideració el context sociopolític del moment i el sentit dels arguments esgrimits en els debats parlamentaris que varen propiciar diverses iniciatives polítiques d'incidència en la matèria. Resseguint aquests antecedents normatius i debats polítics, es constata que la presència, l'ensenyament i l'ús de la llengua catalana a les aules de les escoles del Principat constitueix una fita assolida després de segles d'imposició normativa de la llengua castellana com a única llengua docent i d'aprenentatge. En aquest escenari, la reivindicació política d'una plena normalització de la llengua catalana a l'ensenyament esdevindrà una reclamació recurrent a diverses iniciatives polítiques defensades els darrers segles. Constitueix, de fet, una reivindicació latent sempre que s'han debatut projectes de reivindicació d'un marc de reconeixement i autonomia per a Catalunya, bo i esdevenint, semblantment, un element central en les diferents mesures de política lingüística que, en un sentit o altre, han estat concebudes amb l'objectiu d'intervenir en la regulació dels usos lingüístics al Principat.

Paraules clau: Catalunya; dret lingüístic; llengua; ensenyament; català.

LANGUAGE AND TEACHING IN CATALONIA (1714-1931): A CRITICAL REVIEW OF AN IGNORED HISTORICAL DEMAND

Abstract

The article shines critical light on the legal regulation of language use in Catalonia's classrooms during the period between 1714 and 1931. Our analysis of regulatory provisions, from the New Regime Decree (Decret de Nova Planta) to the rise of the Second Spanish Republic, is enriched by a political review that considers the sociopolitical context of the time and the arguments put forward during parliamentary debates, which ultimately contributed to a number of political initiatives of influence in this domain. By examining regulatory history and past political debates, we can verify that the presence, teaching and use of Catalan in the classrooms of the Principality of Catalonia were no less than a milestone reached after centuries of regulatory imposition of Spanish as the sole language of instruction and learning. Given such a past, the political demand for full normalisation of Catalan in teaching would go on to become a recurring element in a number of political initiatives put forth in recent centuries. In fact, this demand has underlain every debate held to attain recognition and autonomy for Catalonia. As it would seem, it would become a central element of linguistic policies devised, in one way or another, to influence the regulation of language use in the Principality.

Key words: Catalonia; linguistic rights; language; teaching; Catalan.

---

* Anna M. Pla Boix, professora agregada de dret constitucional a la Universitat de Girona. Facultat de Dret, Campus Montilivi, c. de la Universitat de Girona, 12, 17003 Girona. anna.pla@udg.edu.

Article rebut el 12.06.2019. Avaluació cega: 25.06.2019 i 28.06.2019. Data d'acceptació de la versió final: 17.07.2019.

Citació recomenada: Pla Boix, Anna M. (2019). Llengua i ensenyament a Catalunya (1714-1931): revisió crítica d'una reivindicació històrica desatesa. *Revista Catalana de Dret Públic*, 59. 131-147. <https://doi.org/10.2436/rcdp.i59.2019.3326>

Sumari

1 Crònica d'una reivindicació històrica: la llengua catalana a les aules

2 Renaixença cultural i catalanisme polític: propostes de canvi normatiu

3 Impuls del català a l'ensenyament sota els auspicis de la Mancomunitat de Catalunya

Referències bibliogràfiques

1 Crònica d'una reivindicació històrica: la llengua catalana a les aules

Vist en perspectiva històrica, la presència, l'ensenyament i l'ús de la llengua catalana a les aules de les escoles del Principat constitueix una fita assolida després de segles d'imposició normativa de la llengua castellana com a única llengua docent i d'aprenentatge. Autors com Francesc Ferrer i Gironès¹ o Alexandre Galí² van glossar aquests antecedents advertint que, des del Decret de Nova Planta i fins ben entrat el segle XX, la imposició del monolingüisme oficial de la llengua castellana a l'escola respon a la percepció que coartant la diversitat lingüística es promou la unitat política de l'Estat.³ Una tesi, aquesta, àmpliament seguida per altres estats plurilingües del nostre entorn on, històricament, la imposició de l'ús de les llengües dominants a l'escola també es considerava una estratègia necessària al servei de la consolidació d'uns projectes d'estat nació unitaris.⁴ A Espanya, aquest objectiu es va articular amb la promulgació d'un amplíssim catàleg de disposicions normatives concebudes primordialment amb l'objectiu d'ignorar, restringir o, directament, prohibir la presència, l'ensenyament i l'ús de les llengües diferents de la castellana al sistema educatiu.

Projectant-ho a Catalunya, aquestes circumstàncies expliquen que la reivindicació política d'una plena normalització de la llengua catalana a l'ensenyament esdevingui una reclamació recurrent a diverses iniciatives polítiques defensades els darrers segles. De fet, constitueix una reivindicació latent sempre que s'han debatut projectes de reivindicació d'un marc de reconeixement i autonomia per a Catalunya i ha estat, semblantment, un element central en les diferents mesures de política lingüística que, en un sentit o altre, des del Decret de Nova Planta fins avui, han estat concebudes amb l'objectiu d'intervenir en la regulació dels usos lingüístics al Principat.⁵

Val a dir que aquestes circumstàncies històriques s'expliciten a l'exposició de motius de la Llei 7/1983, de 18 d'abril, de normalització lingüística a Catalunya. Aquest preàmbul constata que amb el Decret de Nova Planta de 16 de gener de 1716 s'encetava una nova etapa històrica al Principat, marcada pel bandejament del català de la vida pública i la imposició del castellà com a única llengua oficial. Aquesta política d'homogeneïtzació lingüística fou concebuda com un instrument de racionalització del funcionament de l'aparell estatal i de reforçament de la seva unitat nacional. Per bé que només considerava una menció lingüística al seu article 4, limitat a reglar que "las causas en la Real Audiencia se substanciaran en lengua castellana", paral·lelament i per la via d'instruccions trameses als corregidors es va començar a adoptar "el mayor cuidado en introducir la lengua castellana (con) las providencias más templadas y disimuladas para que se consiga el efecto sin que se note el cuidado". Aquesta política lingüística es va acabar traduint en una expansió progressiva de la llengua castellana en els diferents àmbits públics del Principat on, fins aleshores, s'havia garantit i emprat l'ús de la llengua catalana, inclòs també molt especialment l'àmbit de l'ensenyament.⁶ Tot plegat ha de valorar-se prenent en consideració que és precisament al llarg d'aquest segle XVIII, i també el XIX, quan a la majoria d'estats europeus del nostre entorn neix l'escola com a institució social. Se'n va començar a reglar el funcionament i els continguts de l'aprenentatge, bo i fixant-se també en la llengua que s'ensenyava i s'emprava en la transmissió dels coneixements. En aquests escenaris, la llengua de la institució escolar acostumava a ser la llengua nacional en què tradicionalment s'expressaven els poders de l'Estat. Projectant-ho al cas espanyol, el castellà va passar a ser l'única llengua formal d'ensenyament i d'aprenentatge a Catalunya, situació que, exceptuant puntualment certes etapes històriques, es va perllongar fins a les darreries del segle XX.

1 Vegeu Ferrer Gironès (1986).

2 Vegeu Galí (1979: 97-132).

3 Especialment il·lustrativa, a tall d'exemple, és la intervenció de Ramon Llàtzer de Dou i de Bassols, primer president de les Corts de Cadis quan proclamà "en cualquier estado se ha de procurar que haya una lengua dominante en el país para la enseñanza, expedición de órdenes y para todo quanto se haya de hacer correspondiente al derecho público (lo cual) trae muchas ventajas en cualquier nación el tener una lengua dominante en dicho modo. La primera es que facilita mucho el comercio interior [...]. La segunda es que hablarse en todo el reyno una misma lengua cría en el ánimo de todos un género de afecto y amor particular que no puede fácilmente encontrarse entre los que hablan diversas lenguas, verificándose en estos que se miran en el algún modo como si fuesen de reyno distinto, sin embargo de formar el mismo. La tercera es que proporciona que el conocimiento de los adelantamientos que se hacen en algún lugar se comuniquen a los otros resultando de esto en alguna parte la ventaja que se ha dicho de la lengua latina". Text reproduït a Boix-Fuster (2004: 197).

4 Pel que concerneix el paper de la llengua en la conformació de projectes d'estat nació unitaris, vegeu per tots Linz (2008: 76).

5 Ortega (2016).

6 Val a dir que, doctrinalment, s'ha posat de manifest que serà a partir dels segles XVI i XVII quan l'ús del català com a llengua de cultura entrarà en una etapa de certa decadència. Vegeu Galí (1979: 103) i Sobrequès (1978: 85-91).

En qualsevol cas, el suara citat Decret de Nova Planta, gènesi normativa d'aquesta política d'homogeneïtzació lingüística, trobem que fou una disposició llargament debatuda en seu del Consejo de Castilla. El buidatge dels debats tinguts amb motiu de la tramitació de la norma, expressat en els informes i documents del Consejo, posa de manifest la voluntat explícita de bandejar la llengua catalana de l'ensenyament. Entre altres iniciatives, en aquests treballs es va proposar que s'ordenés que “en todas las Escuelas de primeras letras, y de Grammatica, no se permitan libros impresos en lengua Cathalana: escribir ni hablar en ella dentro de las Escuelas; y excepcionalmente aprendan la Doctrina Christiana en nuestra lengua; que por estos y otros medios suaves se irá haciendo común en el Principado”.⁷ Per bé que aquesta política lingüística es va acabar estenent, va concitar una certa oposició, com posen de manifest obres com la del religiós empordanès Baldiri Reixac intitulada *Instruccions per a l'ensenyança dels minyons*. Escrita en llengua catalana i publicada per primera vegada l'any 1749, és un manual adreçat als mestres rurals, concebut prioritàriament amb l'objectiu de donar eines als docents per tal de millorar l'ensenyament dels infants. S'hi recomana explícitament que el primer ensenyament s'imparteixi en la llengua materna, bo i advertint que “entre totes les llengües, la que amb més perfecció dehuen saber los Minyons és la llengua de sa Pàtria”.⁸

En qualsevol cas, en el pla normatiu, aquesta imposició del castellà a l'escola es va consolidar uns anys més tard, amb la Reial cèdula d'Aranjuez de 23 de juny de 1768, promulgada sota el regnat de Carles III. Resulta especialment rellevant perquè, com ha posat de manifest la doctrina, es tracta de la primera norma positiva que prohibeix taxativament l'ensenyament del català a les escoles primàries. Entre altres previsions d'incidència en el règim lingüístic, aquesta disposició ordenava que “la enseñanza de primeras Letras, Latinidad y Retórica se haga en lengua castellana generalmente, donde quiera que no se pratique, cuidando de su cumplimiento las Audiencias y Justicias respectivas, recomendándose también por el mi Consejo á los Diocesanos, Universidades, y Superiores Regulares para su exacta observancia, y diligencia en extender el idioma general de la Nación para su mayor armonía y enlace recíproco”.⁹ Val a dir que, a més de l'àmbit educatiu, aquesta disposició normativa prohibia l'ús del català en altres àmbits com els tribunals (superiors, inferiors i privilegiats) i també a les cùries episcopals.¹⁰

Es van fonamentar així les bases normatives d'una política lingüística que, al llarg dels segles XVIII i XIX, va acabar consolidant el castellà com a única llengua d'ensenyament. S'articulava amb la promulgació de diverses disposicions normatives que reblaran el bandejament de la llengua catalana a les aules.¹¹ Val a dir que aquest objectiu es va reforçar amb l'adopció d'iniciatives com la de prohibir l'edició de llibres en català.¹² Aquesta política es va reforçar sota el regnat de Ferran VII. Per disposició de 16 de febrer de 1825, es va acordar la promulgació del “Plan y Reglamento de Escuelas de Primeras Letras”, el primer article del qual estableix que el reglament d'ensenyament primari era uniforme per a totes les escoles de la península i els seus articles 14 i 15 estableixen que l'ensenyament de la gramàtica i l'ortografia havia de ser de la llengua castellana.¹³ Semblantment, sota el regnat d'Isabel II es va promulgar també el Reial decret de 15 de maig de 1849, rubricat “Reglamento para las escuelas de instrucción pública del Reino” que, com altres disposicions

7 Per a una ampliació sobre la tramitació, contingut i abast del Decret, vegeu Ferrer Gironès (1986: 9-33).

8 Reixach (1749).

9 La implementació d'aquesta mesura, en certs àmbits, va ser immediata. En dona bon testimoni la circular emesa pel pare provincial de Catalunya a totes les escoles regentades pels escolapis on s'adverteix que “una Real Cédula del 1768 manda en su cap. 7 que la enseñanza de las primeras letras, latinidad y retórica sea en adelante en lengua castellana [...]. En su cumplimiento, desde el 15 de septiembre de 1768, en nuestras escuelas se enseñe el abc en lengua castellana”. Vegeu Ferrer Gironès (1986: 48).

10 En documentació emesa pel Consejo de Castilla relativa a la fonamentació i objectius d'aquesta disposició, s'hi explicita que “con este motivo se deveria tambien recomendar a los Ordinarios Diocesanos para que en sus Curias se actue precisamente en Lengua Castellana cesando la practica de la latina o Lemosina, a fin de acercarse en la practica forense en todo lo posible a la uniformidad los Tribunales Eclesiasticos con los Seculares”. I s'afegia textualment que “para esto seria preciso tanvien que la enseñanza de primeras Letras, Latinidad y Retorica fuese en Lengua Española, porque sin esto no puede hacerse general, como conviene a la mejor unión de todas las Provincias de la Monarquia que es un punto esencial sobre que debe trabajar todo Gobierno, para que depuesto todo espiritu provincial se subrogue el laudable de Patria o Nacion”. Fonts documentals citades a Ferrer Gironès (1986: 40), obra cit. nota supra.

11 Vegeu per tots Reial decret de 26 de novembre de 1838 pel qual s'aprova el “Reglamento de las Escuelas Públicas de Instrucción Primaria Elemental”, publicat a *Colección de Decretos referentes a Instrucción Pública* (1891).

12 Vegeu Reial cèdula de 23 de juny de 1718 en virtut de la qual s'atorga a la Universitat de Cervera “Privilegio Perpetuo y Privativo de una Imprenta en que se impriman todos los Libros y Papeles que condugesen a la comun enseñanza”, considerada per la doctrina un instrument pel control polític de l'edició de llibres dedicats a l'ensenyament. Val a dir que per providències de 21 de febrer de 1721 i de 28 de juliol de 1730 el Consejo de Castilla autoritzava a favor de la privativa de la Universitat de Cervera l'edició d'una llista restringida de llibres en llengua catalana.

13 Per a una ampliació, vegeu De la Nieva (1826: 53).

normatives que varen precedir-lo, també va tenir en compte l'ensenyament del castellà en castellà. Més concretament, el seu article 7 ordenava textualment ensenyar “la ortografía, con sujeción a las reglas de la Academia Española” i “los rudimentos de la Gramática Castellana”.

Com recorda la mateixa exposició de motius de la Llei 7/1983, de 18 d'abril, de normalització lingüística de Catalunya, la implantació, a mitjan segle XIX, de l'ensenyament obligatori “comportarà que el català fos bandejat de les escoles de Catalunya, en les quals fins al 1978 i llevat d'alguns curts períodes, només s'ensenyà preceptivament el castellà i en castellà”. En aquest procés hi va assumir un paper decisiu l'aprovació el 7 de setembre de 1857 de la Llei d'instrucció pública coneguda com a Llei Moyano.¹⁴ D'inspiració il·lustrada, aquesta disposició legal és la primera que regula els plans d'estudi i fixa l'obligatorietat de l'ensenyament primari, bo i fonamentant les bases d'un sistema educatiu modern a Espanya. Als efectes que aquí interessin, regula les previsions lingüístiques al seu article 88 quan estableix que “la Gramática y Ortografía de la Academia Española serán texto obligatorio y único para estas materias en la enseñanza pública”.

2 Renaixença cultural i catalanisme polític: propostes de canvi normatiu

És a finals del segle XIX i principis del XX, en el marc de la Renaixença cultural i molt significativament en el discurs del moviment del catalanisme polític, quan s'empren diverses iniciatives amb l'objectiu de canviar l'estatut lingüístic del Principat, també en l'àmbit educatiu. Personatges com Francesc Flos i Calcat, Valentí Almirall, Antoni Rovira i Virgili o Enric Prat de la Riba s'erigiren en significats portaveus de la reivindicació històrica d'assegurar l'aprenentatge i l'ús de la llengua catalana a l'escola.¹⁵ Serveixi d'exemple la proclama de l'insigne Rovira i Virgili publicada l'any 1913 al seu article intitulat “Republicans d'Àfrica”, on va reivindicar explícitament “volem que a Catalunya sigui el català la llengua de l'ensenyament en totes ses branques”.¹⁶ Il·lustra la presa de consciència sobre aquesta qüestió i el sentit de les reivindicacions que planaven en el debat polític i social del Principat. Valentí Almirall, per la seva part, denuncia la situació del català en l'ensenyament dècades abans. Especialment il·lustratiu és l'article publicat a l'*Avenç* l'any 1882 intitulat “Una qüestió important”, on parla de la “situació anòmala molt perjudicial per a l'avenç de la cultura del país” que consisteix en el fet que a l'escola “no se'ns ensenya a llegir en català”. En aquestes reflexions crítiques Almirall defensa la necessitat d'introduir el català “a les escoles, metoditzant-la i completant-la”.¹⁷

Val a dir que aquesta reivindicació ja era present a diverses iniciatives de denúncia especialment significatives formulades a finals del segle XIX en el context d'escenaris més amplis de reivindicació d'un estatut d'oficialitat per a la llengua catalana. N'és un bon exemple el cèlebre *Missatge a la reina regent* de 1888, on s'enumera un ampli catàleg de greuges lingüístics, entre els quals destaca la denúncia que a Madrid “se fa la tria dels homes que [...] han d'ésser los que han d'ensenyar en nostres aules, per més que uns i altres sovint hi entenguen la llengua ni res d'aquells ab quins han de tractar i alguns desconeguen nostres lleis venerades, o coneixent-les los hi sien odioses”, bo i reblant la reclamació “que la llengua catalana sia la llengua oficial a Catalunya per a totes les manifestacions de la vida d'aquest poble: Que l'ensenyança a Catalunya sia donada en llengua catalana [...]. Que els càrrecs de la nació catalana los nombrin los catalans mateixos, procurant

14 *Gaceta de Madrid* de 10 de setembre de 1857. Semblantment, el seu article 2, que defineix les bases de l'ensenyament primari elemental, obliga només a l'ensenyament de la gramàtica castellana. Vegeu *Colección legislativa de España* (1857).

15 Així, per exemple, pel que concerneix la posició política de Valentí Almirall sobre la llengua, resulta especialment il·lustratiu el pròleg a l'edició castellana de la seva obra *Lo Catalanisme*, que va signar l'agost de 1902, on adverteix textualment que “respecte a l'ús parlat i escrit de la nostra llengua catalana, sempre hem sostingut el mateix criteri i el mateix punt de vista. Per dignitat, per justícia, demanem dins la nostra regió i als poders o autoritats que la representen i dirigeixen, la cooficialitat o la igualtat de drets entre aquella i la general d'Espanya, sense oposar-nos, i que en aquelles altres regions que tinguin llenguatge especial s'adopti un criteri idèntic”. Vegeu Almirall (2011: 629). Val a dir que en el rerefons d'aquestes reivindicacions hi planarà sempre la presa en consideració de la dimensió política que assumeix l'idioma en la conformació d'identitats col·lectives i el paper clau que assumeix en la definició del concepte de nacionalitat. Per a una ampliació, vegeu per exemple la conferència d'Enric Prat de la Riba publicada a *La Renaixença*, n. 1714, d'11 de febrer de 1897, p. 852-858; de 12 de febrer, p. 872-876 i de 13 de febrer, p. 896-898. Igualment, del mateix autor, “La llengua dins el concepte de nacionalitat” dins Prat de la Riba (1974: 26-40) i Prat de la Riba (1978: 134-143).

16 I tot perquè, en paraules del mateix Rovira i Virgili publicades al diari *El Poble Català* el 30 de gener de 1910, “la imposició d'una llengua oficial y l'arreconament de la parla peculiar d'un país són procediments d'unitarisme absolutista, que no tenen cap atenuant quan s'apliquen a pobles ab personalitat propia y ab plena conciencia d'aquesta personalitat, com succeeix a Catalunya” (vegeu Rovira i Virgili (1910). Per a una ampliació sobre el tractament de la qüestió lingüística a la seva obra, vegeu Ginebra (2006). Vegeu també Rovira i Virgili (1982: 97). Convé recordar que per Rovira i Virgili “en el contingut de l'autonomia està inclosa la llibertat i l'oficialitat de l'idioma català a la nostra terra”. Vegeu Rovira i Virgili (24 de març 1911).

17 Per a una ampliació sobre el contingut de l'article, vegeu Galí (1979: 109-110).

que recaiguen en catalans los càrrecs polítics, los judiciales, los administratius i los d'ensenyança".¹⁸ Val a dir que uns anys abans, el 1885, aquestes tesis ja s'havien defensat en el cèlebre *Memorial de greuges*, considerat una primera manifestació eloqüent del catalanisme polític modern.¹⁹ Pel que concerneix l'escola, el *Memorial* denuncia que "al empezar el período constitucional [...] las lenguas regionales subsistían en la contratación pública, en muchos documentos oficiales ó de gobierno, en la iglesia y aún en la escuela, y sin dictarse jamás una ley general que nos prohibiera su uso, se las ha ido desterrando de todas partes por medio de artículos accesorios, incluídos como al soslayo en leyes y reglamentos relativos á materias especiales".²⁰

Coetàniament, en el pla més pedagògic, es van publicar diverses monografies que tractaven a bastament la qüestió, des de diferents enfocaments. Bona part d'aquestes obres estaven escrites per mestres i anaven adreçades precisament als docents, i en el marc d'aquestes reflexions es denunciava el problema lingüístic que es vivia a les aules de Catalunya per a proposar-hi solucions. En són bons exemples obres com les d'Odó Fonoll, director de la Normal de Barcelona, intitulada *Método práctico para la enseñanza de la lengua en Cataluña*, publicada vers l'any 1836; l'obra de Ramon Torelló *Método racional para aprender sin gran esfuerzo el idioma castellano en las escuelas de Cataluña* editada el 1870; o la de Marià Brossa i Arnó (1882) intitulada *Guía del Instructor catalán o método práctico de gramática castellana para el uso de las escuelas de Cataluña*. En aquestes obres es defensava el principi d'emprar el català per a aprendre el castellà, bo i aplanant el camí al sistema bilingüe defensat anys més tard per autors com Salvador Genís, escriptor d'obres que varen comptar amb gran difusió entre els docents del Principat, com ara *El auxiliar del maestro catalán o Lectura bilingüe*. Val a dir que, entre tota aquesta doctrina, destaca especialment l'autor Agustí Rius i Borrell i el seu *Tratado de educación escolar* publicat l'any 1888. Entre altres reflexions, l'autor va dedicar un capítol a "La lengua no oficial en las provincias no castellanas", on denunciava l'absurditat d'ensenyar als infants en una llengua que ignoren i defensava l'interès pedagògic d'ensenyar i emprar a les aules també la llengua catalana.²¹

Uns anys més tard, es va formalitzar la que ha estat considerada la primera iniciativa parlamentària, tramitada en el context de la Restauració, adreçada a encetar una incipient normalització dels anomenats "dialectes regionals" a l'escola. Aquesta iniciativa es va formalitzar el 14 d'agost de 1896 al Congrés dels Diputats per part del diputat per València, Manuel Polo y Peyrolón. En aquesta iniciativa se sol·licità que s'autoritzés l'ús d'aquestes llengües a les aules i, així mateix, s'obligués normativament que els mestres que exercissin en territoris amb llengua diferent del castellà haguessin de conèixer l'idioma per tal de fer-se entendre pels seus alumnes.²² El buidatge dels debats parlamentaris que va propiciar aquesta iniciativa posava de manifest, una vegada més, les tesis irreconciliables que plantejava el respecte a la diversitat lingüística. Per a uns, el coneixement de la llengua per part del professorat era condició necessària per exercir la seva professió, una millora en termes pedagògics. D'altres veieren en aquesta iniciativa una concessió inacceptable als

18 Vegeu González Casanova (1974: 519-535).

19 Vegeu Arbós (2001).

20 El tex íntegre del *Memorial* pot consultar-se a González Casanova (1974: 498). Per a una ampliació sobre el contingut i l'abast del document, vegeu Nadal, De Riquer, Olivé et al. (1986).

21 En paraules textuales de l'obra "en vista de lo cual diré, en resumen, que a nadie se le ha de hablar en una lengua que no sabe, y que si pedagógicamente se tiene por absurdo dirigirse a los niños en un lenguaje propio de los hombres, más absurdo es emplear un idioma que no han oído nunca; por lo cual se ha de instruir a la niña en su lengua materna, lo que no excluye que se le enseñe otra, la oficial de la nación, antes al contrario, el estudio comparativo de las dos lenguas es otro poderoso recurso pedagógico". Prenent-ho en consideració, Agustí Rius i Borrell defensava que "en las escuelas de las provincias no castellanas debiera emplearse el habla propia, aplicándose a ésta cuando se ha dicho sobre la Lectura y la Gramática en el anterior capítulo y en el presente, y destinando una lección diaria para el estudio de la lengua castellana". Per a una ampliació sobre l'obra i pensament d'Agustí Rius i Borrell, vegeu Galí (1979: 118-120).

22 En paraules de la iniciativa: "Por eso creo que lo más eficaz sería permitir la lengua regional en la enseñanza de niños y niñas, y exigir a los maestros como condición *sine qua non* el conocimiento del dialecto regional para conseguir lo cual me parece que basta una Real Orden del Ministerio de Fomento. Esta medida produciría resultados beneficiosos; pero todavía se podría conseguir más, estableciendo en las Escuelas Normales de esas regionales la enseñanza del valenciano en Valencia, del catalán en Barcelona, del vascoense en San Sebastián, Bilbao, Vitoria y Pamplona, etc. De manera que todo maestro conocería a la vez el castellano y la lengua regional, sirviéndose de aquel para enseñar esta y viceversa". I s'afegí: "Mi ruego, pues se reduce a suplicar al Sr. Ministro de Fomento que dicte una real orden, exigiendo como requisito indispensable para desempeñar en propiedad escuela de niños o niñas donde haya dialecto especial, el conocimiento de la lengua del país; que no se admita a oposición a los que desconozcan dicho dialecto o lengua; y que en las Escuelas Normales respectivas se pongan cátedras, no solamente de gramática castellana, sino también de gramática del dialecto regional". Vegeu *Diario de Sesiones de las Cortes - Congreso* núm. 78 i 81, 1896, p. 2343 i 2451.

regionalismes exacerbats i un risc per a la unitat de la Pàtria, argument polític recurrent.²³ Per bé que no fou aprovada, mostra que la qüestió lingüística projectada en l'àmbit de l'ensenyament començava a centrar debats interessants a l'hemicicle i preses de consciència sobre la necessitat d'encetar processos de reforma normativa.

En tot cas, quan es plantegen aquests greuges lingüístics, el català es trobava bandejat de l'esfera pública, i molt especialment de l'ensenyament. És en aquesta etapa històrica, en un context de forta inestabilitat, quan diversos projectes i acords polítics, de diferent contingut i abast, propugnen un reconeixement i tutela de la riquesa plurilingüe del país i, per extensió, el reconeixement i protecció normativa de la llengua catalana, en tant que baluard identitari del Principat, expressió més eloqüent de la seva personalitat singular.²⁴ Emprant diferents terminologies, bona part d'aquestes iniciatives i discursos, majoritàriament inserits dins el moviment del catalanisme polític, van tenir especialment present la qüestió lingüística, projectada també en l'àmbit educatiu.²⁵ Per bé que la major part d'elles van tenir més aviat poca transcendència pràctica, d'altres van quallar en iniciatives meritòries que van marcar un cert punt d'inflexió. Especialment significativa és la creació de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, institució que sota el lideratge del mestre i pedagog Francesc Flos i Calcat va promoure l'ensenyament en català, l'edició de textos escolars i l'obertura de centres. L'interès d'aquesta associació rau precisament en el fet que, des de la seva institució i fins a l'any 1939, va contribuir determinantment en la promoció de la cultura catalana.²⁶ Constitueix, de fet, la primera organització educativa catalana, fundada amb l'objectiu de promoure l'ensenyament català en tots els seus graus, a través de la creació de centres d'ensenyament catalans, suport econòmic, publicació i difusió de llibres de text en català i, en general, el foment i la difusió del català i la cultura catalana a les escoles i la difusió de la llengua, la literatura, la història, la geografia i el dret catalans. De fet, Flos i Calcat va fundar l'any 1898 la primera escola catalana, en llengua i continguts, el Col·legi Sant Jordi de Barcelona. Va ser autor, a més, del considerat, per autors com Alexandre Galí, el primer al·legat del catalanisme per a la creació d'escoles catalanes, en els respectius treballs que va publicar a les darreries del segle XIX.²⁷ Amb

23 Vegeu per totes, intervenció del ministre de Foment Sr. Aureliano Linares Rivas en el *Diario de Sesiones de las Cortes* - Congreso de los Diputados núm. 81, 1896, p. 2458. En paraules del ministre, responent a la petició del senyor Polo y Peyrolón: "Su Señoría, en puridad, lo que desea es que se mantenga el estado actual en materia de lenguaje en algunas provincias en que haya un idioma regional, de tal suerte, que este idioma sea tan absoluto y tan predominante, que excluya el idioma patrio, con lo qual S. S. reconoce que hay comarcas de España en que el castellano es tan desconocido como puede serlo el griego, el ruso o el alemán". I afegeix "creo que es un mal grande para la Patria, y que es un peligro grave, encontrar una región o una parte del territorio en que los que lo habitan no puedan entenderse con las autoridades y con el resto del país". Va concloure advertint que "lo que no puedo consentir como Ministro, ni menos como español, es que esos dialectos sean tan exclusivos que echen fuera al idioma castellano". Sobre el sentit d'aquest argument polític, resulta també especialment il·lustrativa la intervenció uns anys més tard del ministre de Governació senyor Eduardo Dato al Congrés, bo i pronunciant-se en els termes següents: "Es sensible que no todos los españoles conozcan el idioma nacional; pero es un hecho innegable respecto al cual no cabe hacer más que una constante propaganda encaminada a extender el conocimiento de la lengua oficial, evitando que en las Escuelas del Estado se enseñe otro idioma que el español, no permitiendo textos escritos en ningún dialecto, como libros de enseñanza, y adoptandose por las autoridades las medidas que se han adoptado al efecto, y que aplicará este Gobierno como han aplicado todos los anteriores Gobiernos de España". Vegeu *Diario de Sesiones de las Cortes* - Senado núm. 111, 1900, p. 2046.

24 Així, per exemple, autors com Valentí Almirall van concedir a la llengua catalana un paper decisiu a l'hora de forjar allò que, emprant diferents formulacions, van definir com la personalitat particular del poble de Catalunya. En paraules de la seva cèlebre obra *Lo Catalanisme*, publicada el 1886, "l'ús de la nostra llengua es la manifestació més eloqüent de la nostra personalitat", i va afegir "mentre visqui la llengua catalana, tot acte d'unificació, portat a efecte en qualsevol terreny, serà un acte de veritable tirania". Vegeu Almirall (1978: 89; 1985: 90).

25 Un bon exemple l'ofereixen les Bases de Manresa o Bases per a la Constitució Regional Catalana aprovades per la Unió Catalanista el 1892. La tercera d'aquestes Bases proposava garantir que "la llengua catalana serà l'única que, ab caràcter oficial, podrà usar-se a Catalunya i en les relacions d'aquesta regió ab lo Poder central". L'interès d'aquest projecte rau en la seva vocació d'esdevenir una primera concreció constitucional dels postulats del catalanisme polític en matèria lingüística. Tingui's en compte que d'altres propostes, com ara les Bases para la Constitució Federal de la Nación Española y para la del Estado de Cataluña de 1868, el Projecte de Constitució Federal de la República Espanyola de 1873, el Projecte de Constitució per a l'Estat Català aprovat pel Congrés Regional Federalista de 2 de maig de 1883 o, del mateix any, el Projecte de Constitució Federal de Pi i Margall, no contenien cap previsió en matèria lingüística, malgrat que alguns d'aquests projectes compartien una ràtio comuna vinculada als postulats del catalanisme polític.

26 Convé recordar, per exemple, que autors com Pompeu Fabra, Rosa Sensat, Alexandre Galí o Vicenç Vives varen publicar part dels seus treballs gràcies al suport d'aquesta Associació.

27 El primer, intitulat *Les Escoles Catalanes*, fou premiat en un certamen del Centre Catalanista Provençalenc. El segon, titulat *L'ensenyança en les escoles catalanes*, serà publicat pel Centre Escolar Catalanista. Per a una ampliació sobre el contingut d'ambdues publicacions i el que representaren en el seu context històric, vegeu especialment Galí (1979: 111).

els anys, l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana va comptar amb el suport de la Mancomunitat i d'ajuntaments catalans i es van anar consolidant.²⁸

És, però, a principis del segle XX quan s'estén la presència i l'ensenyament de la llengua catalana al sistema educatiu i s'articula la institucionalització d'entitats i iniciatives especialment decisives en la defensa i la normalització de l'idioma, en un context polític i normatiu certament advers. N'és un bon exemple la creació l'any 1907 de l'Institut d'Estudis Catalans, o la publicació l'any 1913 de les *Normes ortogràfiques* de Pompeu Fabra. L'any següent, Enric Prat de la Riba va assumir la presidència de la Mancomunitat de Catalunya, sota els auspicis de la qual s'endegaren diverses iniciatives adreçades a estendre el coneixement i l'ús de l'idioma propi, en els termes que s'analitzaran amb més deteniment a les pàgines que segueixen.

En tot cas, convé recordar que bona part d'aquests avenços en la presència i l'ús de la llengua catalana van suscitar intensos debats polítics i parlamentaris. Un bon exemple, per tots, ens l'ofereixen els debats que va propiciar la pràctica d'ensenyar la catequesi en llengua catalana, prohibida reglamentàriament per considerar-se que constituïa una amenaça per la unitat de l'Estat. Especialment il·lustrativa és l'exposició de motius del Reial decret de 23 de novembre de 1902 que obligava els mestres a ensenyar el catecisme en llengua castellana, on expressament es proclamava que “fuera temeridad pensar que si educamos á la generaci3n de hoy no enseñándola los principios fundamentales de la Religión en castellano, en el idioma de Cervantes, en aquél que nos sirvió en el Nuevo Mundo para propagar nuestra fe y nuestra civilizaci3n, tendríamos mañana ciudadanos unidos por la fraternidad, amantes de la Patria común y capaces de servirla y de engrandecerla”, indicant a continuació que el desconeixement del castellà, l'idioma nacional, provocaria “grave daño de los altos intereses de la Patria, que en la lengua tienen su más preciado vínculo de uni3n entre todas las provincias del Reino”. Val a dir que aquesta disposició reglamentària va ser objecte de protestes a Catalunya, bo i centrant encesos debats socials que varen transcendir a l'escenari parlamentari.²⁹

Indefectiblement, hom ha de prendre en consideració aquest escenari i la dimensió política de la qüestió lingüística quan es valora la històrica reivindicació de la presència, l'ús i l'ensenyament de la llengua catalana a les escoles del Principat. És més, aquesta conflictivitat i dimensió política de la reivindicació va fer que el règim lingüístic en les institucions educatives esdevingués una qüestió presa en consideració, expressament o tangencial, a l'hora de debatre també diferents propostes d'autonomia política per a Catalunya durant el primer terç del segle en els termes que s'estudiaran succintament a continuació.³⁰

3 Impuls del català a l'ensenyament sota els auspicis de la Mancomunitat de Catalunya

La victòria de Solidaritat Catalana als comicis celebrats el 1907 va facilitar que les reivindicacions lingüístiques plantejades a finals del segle XIX i principis del XX trobessin un escenari propici de reflexió crítica i presa en consideració. Va aplanar semblantment el camí a la institució, l'any 1914, de la Mancomunitat de Catalunya. Considerada la primera experiència moderna d'autogovern del Principat, la referència a la Mancomunitat esdevé preceptiva perquè va assumir un paper determinant en la reivindicació d'un estatut d'oficialitat lingüística per a la llengua catalana. De fet, sota els seus auspicis es va articular un procés de normalització de la llengua pròpia d'ampli abast, que es va estendre també, encara que limitadament en els termes que s'esbossaran a les pàgines que segueixen, a l'àmbit educatiu.

28 Per a una ampliació, vegeu Navarro (1979). L'autor recull dades com ara que, gràcies al suport de la Mancomunitat i dels ajuntaments, l'any 1930 l'Associació comptava amb cinc mil afiliats i “gràcies a això va poder, en el període de 1923-1930, en plena dictadura de Primo de Rivera, crear i mantenir una càtedra de català a cada Normal de Catalunya, subvencionar moltes escoles catalanes (32 el 1930), organitzar colònies d'estiu, finançar 14 beques d'ampliació d'estudis a l'estranger, publicar dues dotzenes de llibres de text en català, enviar representants a quatre congressos internacionals i publicar regularment un butlletí, el primer exemplar del qual data del 1917”.

29 N'ofereix un bon exemple el debat tingut al Congrés dels Diputats el 24 de novembre de 1902. En aquesta sessió parlamentària, el diputat català Joan Ferrer interpellà el ministre sobre aquesta disposició, el qual va justificar-la adduint que la iniciativa “se ha dado después de haber meditado bien la situaci3n a que S. S. se refiere; se ha dado por creer que el peligro estaba precisamente en no darla, y que el Gobierno permaneciera impasible y cruzado de brazos ante un estado de cosas tan grave como el que yo he manifestado al Congreso; porque no se trata ya solo de que la lengua castellana esté en desuso en los pueblos de la montaña; como dice S. S.; es que los inspectores de primera enseñaanza me han asegurado que ya la doctrina cristiana se daba en catalán, incluso en la misma Barcelona; y había de llegar un momento en qué este mal se atajara, y a mi juicio, el momento ha llegado”. Vegeu *Diario de Sesiones de las Cortes - Congreso de los Diputados* núm. 55, 1902, p. 1404.

30 Vegeu Pla Boix (2005: 179).

La normalització lingüística va consolidar-se com una de les prioritats de l'acció de govern de la Mancomunitat. El mateix Enric Prat de la Riba, en el discurs de presa de possessió de la seva presidència tingut el 6 d'abril de 1914, va proclamar la voluntat de “donar a la nostra llengua la plenitud d'imperi sobre tota la vida nostra”.³¹ Val a dir que un autor coetani, l'escriptor Lluís Nicolau d'Olwer, l'any 1917 publicava un article amb motiu de la mort de Prat de la Riba, on destacava singularment que mercès al compromís del president “el català i no cap altra llengua ha estat la usada sempre en els treballs previs i en el funcionament de la Mancomunitat de Catalunya”.³² I és que, certament, la Mancomunitat va treballar des del primer moment fent ús gairebé exclusiu de la llengua catalana, emprada a les sessions dels seus òrgans de govern, en la redacció de les seves actes de sessions així com en el treball ordinari de les seves oficines, serveis tècnics i la trentena llarga d'escoles que va crear o gestionar. L'ús normal de la llengua pròpia va estendre's en àmbits interns i externs, com el de la correspondència, els anuncis a la premsa o la retolació dels edificis, bo i posant de manifest el compromís combatiu amb l'ús normal d'un idioma fins aleshores bandejat de l'esfera pública.³³

Semblantment, la major part de la seva documentació administrativa fou redactada en català, també la documentació generada per bona part dels seus serveis i oficines inclosos, als efectes que aquí interessin, el Consell de Pedagogia i l'Extensió d'Ensenyament Tècnic.³⁴ I més enllà de la seva activitat interna, va impulsar la publicació d'un gran nombre d'obres, que fins al 1923 es concretaven en unes dues-centes obres, gairebé totes redactades en llengua catalana, des d'obres de contingut general fins a monografies científiques o publicacions periòdiques.³⁵ Dins d'aquest darrer catàleg resulten especialment significatives publicacions com els *Quaderns d'Estudi* i el *Butlletí dels Mestres* (repartits gratuïtament entre bona part dels mestres d'ensenyament públic de Catalunya) així com les memòries i fullets explicatius de les escoles de la Mancomunitat.³⁶ Aquestes publicacions es van fer ressò d'estudis i reflexions interessants sobre la situació de la llengua a l'escola. En són bons exemples les primeres recerques sobre l'ensenyament del llenguatge i la gramàtica amb esperit modern i en llengua catalana d'Alexandre Galí publicades al *Butlletí dels Mestres*

31 Vegeu Balcells i Ainaud de Lasarte (2000: 763). Serveixi semblantment d'exemple el missatge del Consell Permanent de Catalunya adreçat al president del Consell de Ministres el 1916 en defensa dels drets de la llengua catalana, on es va proclamar “a tots els regnes on hi ha pluralitat de llengües es lluita vivament, ardentment, per la llengua pròpia: els ciutadans no jutgen assolida la plenitud de llibertat política ni d'igualtat civil mentre als drets i a les llibertats proclamats en la primera etapa dels moviments democràtics no s'uneixi també la llibertat i la igualtat de condició de les diferents llengües nacionals, mentre hi ha una llengua privilegiada i altres llengües preterides, mentre no obtenen totes les llengües nacionals exactament els mateixos drets”. El missatge conclou reivindicant reconèixer “a la nostra llengua la plenitud dels seus drets, la igualtat de condició que les altres llengües espanyoles i, d'una manera especial, l'oficialitat en tota la vida pública interior de Catalunya, així en els organismes locals populars com en tots els centres i dependències de l'Estat situats en el territori de Catalunya. Aquesta voluntat catalana [...] ha estat ratificada recentment pel vot unànim de l'Assemblea de la Mancomunitat; i en compliment d'aquest acord, elevem a les Corts i al Govern la petició que sigui proclamada l'oficialitat de la llengua catalana en tota la vida interior de Catalunya, única manera que quedi garantit el ple respecte al dret dels ciutadans catalans en tot allò que a l'ús de llur idioma es refereix”.

32 Nicolau d'Olwer (1917: 12).

33 Especialment destacable, pel seu valor simbòlic, fou l'ús del català en l'emprèstit que va emetre la Mancomunitat l'any 1915. L'any 1917 els títols de deute escrits en català varen ser acceptats per les borses espanyoles i el Banc d'Espanya mercès a gestions realitzades pel regionalista ministre d'Hisenda Joan Ventosa i Calvell. Per a una ampliació, vegeu “El gobierno y la lengua catalana. Anacronismos curiosos”, *La Publicidad* de 10 de juliol de 1918.

34 Per a una ampliació sobre aquest ús lingüístic intern, vegeu especialment Grau (2015: 86-101). La recerca recull la referència a una enquesta interna especialment interessant per diagnosticar els nivells d'usos lingüístics, realitzada per la secretaria del Consell Permanent de la Mancomunitat de Catalunya el desembre de l'any 1921, en la qual dotze serveis i oficines de l'ens varen informar de la llengua o llengües emprades en seu treball diari. Consta que l'Oficina d'Estudis Jurídics, el Servei de Sanitat i l'Arxiu de la Mancomunitat escrivien tota la seva documentació en català. El Servei de Majordomia portava la comptabilitat en castellà. El Servei d'Arquitectura només emprava el castellà en els plecs de condicions de certes obres. El Patronat de la Universitat Industrial, que aplegava el conjunt d'escoles tècniques de la Mancomunitat, informava que emprava el castellà en la documentació “purament oficial”. La resta d'organismes que varen participar en l'enquesta (Negociat d'Afers Generals, Departament d'Hisenda, Negociat de Carreteres, Camins i Ponts, Serveis Tècnics d'Agricultura, Consell de Pedagogia i l'Extensió d'Ensenyament Tècnic, l'escola per correspondència de la Mancomunitat) empraven el castellà en dos tipus de documents: justificants de comptes i documents adreçats a l'Administració estatal. Entre les conclusions de l'enquesta es constata, en paraules de la recerca de Josep Grau, que “les comunicacions dirigides al govern central i els documents que poguessin ser revisats per la hisenda estatal no es podien deixar de fer en castellà; la resta de documents es podien fer en català perquè no hi havia cap problema que ho impedis”.

35 Vegeu Buxó-Dulce de Voltes (1967: 1-18).

36 Val a dir que la revista pedagògica *Quaderns d'Estudi* va sortir amb una tirada inicial de 4.000 exemplars, 3.000 dels quals es van repartir i la resta es varen posar a la venda. L'autor Josep Grau conclou que “el desembre de 1918 rebien gratuïtament aquesta revista uns 2.500 mestres públics de Catalunya”. Pel que concerneix el *Butlletí dels Mestres*, aparegut l'any 1922, es repartia també gratuïtament entre els mestres d'ensenyament primari de Catalunya i les Illes Balears i, més endavant, es va enviar també a mestres i entitats del País Valencià. Com a curiositat, el preu de la subscripció a ambdues publicacions era més barat per als subscriptors dels territoris de parla catalana. Per a una ampliació, vegeu Grau (2006: 335-336).

l'any 1922.³⁷ Val a dir que aquestes publicacions varen representar tota una fita històrica en el mercat editorial en llengua catalana així com un més que destacable impuls per a la divulgació científica i cultural. En són bons exemples la cinquantena de volums de la “Col·lecció Minerva de coneixements fonamentals” o la quarantena de llibres de text de l'Extensió d'Ensenyament Tècnic.³⁸ I encara enllaçant amb la normalització lingüística, hom constata que el català va estar present en les oposicions de la Mancomunitat, bo i establint-se la valoració del seu coneixement com un mèrit o requisit, segons el cas.³⁹

Així doncs, sota els auspicis de la Mancomunitat de Catalunya, la llengua catalana va arribar a adquirir un estatut de pseudooficialitat lingüística o oficialitat *de facto*, estatut que també es projectaria en l'àmbit de l'ensenyament. En dona bon testimoni Francesc Culí i Verdagner a l'article intítulat “La llengua catalana a l'escola”, publicat a la revista *Nostra Parla* l'any 1918, on constata textualment que “sense obtenir cap declaració de l'Estat i amb la contra d'aquest, la Mancomunitat quietament ha aconseguit establir l'oficialitat del català en tots els seus serveis”.⁴⁰ Durant la seva vigència, la Mancomunitat de Catalunya va arribar a gestionar fins a trenta-dues escoles, a tretze de les quals es varen impartir classes de llengua catalana. Val a dir que, des de certs sectors doctrinals, s'ha criticat una certa negligència de la Mancomunitat pel que concerneix l'ensenyament de la llengua catalana en el conjunt dels centres educatius que en depenien.⁴¹ Amb tot, la seva acció de govern no va negligir-ho completament, sobretot si es pren en consideració que fins a l'any 1923 la Mancomunitat va subvencionar l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, entitat preminent en aquest àmbit que va arribar a mantenir un total de trenta-dues escoles arreu del Principat. Escoles on el català era la llengua vehicular de transmissió de coneixements a l'aula, i on s'aprenia no només llengua i literatura catalanes sinó també història de Catalunya.⁴² Coetàniament, la reclamació de canvis normatius per garantir l'ensenyament i l'ús de les llengües diferents del castellà a les aules continuava suscitant intenses controvèrsies que, periòdicament, es traduïen en encesos debats a les Corts.⁴³

Val a dir que el reconeixement, la presència i l'ús de la llengua catalana a l'escola no es va limitar a aquelles institucions educatives dependents o auspiciades per la Mancomunitat de Catalunya, en els termes que hem estudiat succintament suara, sinó que també es va estendre a d'altres dependents d'administracions com la Diputació i l'Ajuntament de Barcelona.⁴⁴ En ambdós casos, varen adoptar-se diverses iniciatives amb

37 Per exemple, vegeu l'article de Ferran M. Palmés publicat a *Quaderns d'Estudi* intítulat “El bilingüisme de l'escola primària”. Vegeu *Quaderns d'Estudi* XV, p. 213. S'hi analitzen els treballs experimentals sobre bilingüisme iniciat al país de Gal·les aplicant per primera vegada en aquestes recerques els mètodes de la psicologia experimental.

38 Uns anys més tard Alexandre Galí va qualificar aquestes publicacions com “la sèrie més considerable de llibres tècnics en llengua catalana fins l'any 1936”. Vegeu Galí (1986: 217). Amb abast més general, vegeu també Mancomunitat de Catalunya (1923: 55).

39 Pel que concerneix les escoles de la Mancomunitat (Escola d'Agricultura, Escola de Bibliotecàries, Escola de Directors d'Indústries Mecàniques o Escola d'Infermeres), es demanava als alumnes, com a requisit d'ingrés, saber escriure en català.

40 Culí (1918: 18).

41 Resulten especialment significatives les crítiques formulades per Alexandre Galí, que va exercir el càrrec de secretari del Consell de Pedagogia de la Mancomunitat de Catalunya durant els anys 1916 i 1923. En paraules textuales de Galí, la Mancomunitat “tenia el costum o bé de negligir les càtedres de català o bé d'estalviar-les quan eren indispensables”. És més, l'autor denuncia que “els homes de la Lliga van procedir en la qüestió de l'ensenyament de la llengua com a perfectes representants del tipus més general dels seus electors. No creien necessari ensenyar el català als catalans, perquè ja el sabien. Ignoraven, o ignoràvem, perquè l'autor d'aquest llibre també hi va posar les mans amb la millor intenció, que l'única ciència que té aguant en el món és la muntada damunt d'una afinada base de cultura feta d'humanitats, entre elles les humanitats de la pròpia llengua”. Per a una ampliació, vegeu Galí (1986: 128-129).

42 Per a una ampliació, vegeu especialment Duran (1997: 49).

43 Vegeu, per exemple, la intervenció del senyor Amós Salvador a la sessió del Senat tinguda el 31 de maig de 1916 on va proclamar: “El Estado tiene que ser el único que enseñe y eduque a los niños; es la Nación organizada políticamente la que tiene que cuidar de ese servicio, porque es la única que está interesada en formar a hombres primero, despues ciudadanos, despues patriotas y, por último, en España, españoles; por consiguiente, ha de dar la enseñanza en todas partes y la ha de dar en todas partes en castellano”. Semblantment taxatiu són el sentit d'altres arguments esgrimits en seu parlamentària en d'altres sessions com ara, a tall d'exemple, la tinguda al Congrés dels Diputats el 8 de juny de 1916 on Francesc Cambó va reivindicar un estatut d'oficialitat per a la llengua catalana, bo i subratllant que “la oficialidad del idioma catalán para nuestra vida interior significa el libre empleo del idioma catalán dentro de Cataluña, en la enseñanza, en la vida administrativa, en los Tribunales de Justicia y en la otorgación de documentos públicos”. Vegeu *Diario de Sesiones de las Cortes – Congreso* núm. 23, 1916, p. 456. En aquesta mateixa sessió parlamentària el diputat Giner de los Ríos va insistir que la llengua catalana s'utilitza en els centres educatius dependents de la Mancomunitat i va reblar que “eso es lo que no podemos querer”. Al seu entendre, només s'hauria de tutelar l'ús del català als parvularis. Vegeu *Diario de Sesiones de las Cortes – Congreso* núm. 24, 1916, p. 488.

44 Durant aquesta etapa històrica la Lliga Regionalista va dirigir ambdues institucions. A la Diputació de Barcelona, la Lliga fou l'opció més votada entre 1907 i 1923 i, pel que concerneix l'Ajuntament de Barcelona, ho fou des de 1915 fins a 1923. Vegeu Grau (2015: 90).

l'objectiu de normalitzar l'ús de la llengua vernacle, per bé que la seva projecció fou certament més limitada que la normalització implementada des de la mateixa Mancomunitat. Així, per exemple, el febrer del 1913 l'Institut d'Estudis Catalans, creat per la Diputació uns anys abans, aprovava la nova ortografia del català, obra de l'insigne Pompeu Fabra. L'efecte de les *Normes ortogràfiques* de Fabra va excedir a bastament de l'interès estrictament filològic i esdevingué un punt d'inflexió determinant en la normalització de l'ús de la llengua en diferents àmbits on, fins aleshores, la seva presència havia estat més migrada. Projectant-ho a l'àmbit educatiu, durant aquesta etapa històrica el català esdevingué la llengua normalment emprada a les escoles tècniques de la Diputació, essent precisament l'Escola Superior d'Agricultura la primera que va adoptar-la com a llengua d'ensenyament l'any 1910.⁴⁵ Tres anys més tard, s'estenia a l'Escola del Treball, bo i abonant l'extensió del seu ús a diferents institucions educatives. En paraules d'Alexandre Galí, amb l'exemple de l'ús normal de la llengua vernacle a l'Escola del Treball es va estendre “de la manera més natural del món, sense el més petit forceig” per la qual cosa “des d'aleshores el català va ésser la llengua vehicular a totes les escoles de la Diputació i de la Mancomunitat”.⁴⁶

Val a dir que el Consell d'Investigació Pedagògica, creat el 1913 i adscrit a la Diputació, també emprava habitualment la llengua catalana en la seva activitat ordinària. Semblantment, les escoles primàries creades per aquest Consell i la resta d'activitats organitzades sota els seus auspicis, com ara l'Escola d'Estiu per a mestres, els cursos Montessori i els Cursos Monogràfics i d'Intercanvi, també tenien el català com a llengua habitual de treball. Igualment, durant aquesta etapa, a les escoles municipals dependents de l'Ajuntament de Barcelona la llengua d'ensenyament també era el català.⁴⁷

Com és de veure, malgrat un marc normatiu certament advers, durant el primer terç del segle, per via de fet, es va promoure la normalització de l'ús i l'aprenentatge de la llengua pròpia en part del sistema educatiu, una pràctica que no passaria desapercebuda però que, com s'ha posat de manifest doctrinalment, seria més o menys consentida.⁴⁸ En aquest context històric es va passar de la prohibició de l'ús del català a l'escola a una nova estratègia de consentiment tàcit, malgrat les intenses crítiques que suscitava el nou plantejament. Un bon exemple del sentit d'aquestes crítiques ens l'ofereix la nota de protesta de la Reial Acadèmia Espanyola contra l'ús oficial de les llengües no castellanes, que es feu pública el gener de 1916, signada pel seu president, Antonio Maura, on es denunciava, entre altres qüestions que “en muchos lugares de esta Monarquía [...] hasta acontece que en gran número de escuelas está proscrito el idioma nacional o se enseña como si fuese lengua extranjera”. En sessió plenària del Congrés dels Diputats tinguda el 30 de juny de 1916, el mateix Antonio Maura va precisar que amb aquest missatge es pretenia denunciar la política lingüística de les institucions públiques i educatives a Catalunya.⁴⁹ Val a dir que aquesta qüestió va centrar interessants controvèrsies entre el Consell Permanent de la Mancomunitat i el Govern estatal.⁵⁰

En tot cas, hom ha de valorar aquest conjunt d'iniciatives prenent en consideració el context polític i parlamentari del moment. Com és sabut, l'efervescència de la reivindicació d'autogovern de Catalunya va desembocar en el que ha estat titllat de “problema català”, especialment accentuat en el període comprès entre novembre de 1918 i febrer de 1919. Tant és així que, en el pla doctrinal s'ha emfasitzat que “durant

45 Per a una ampliació, vegeu Folguera (1996: 192-193).

46 Galí (1986: 181).

47 Més concretament, aquestes escoles municipals són l'Escola de Cecs, Sordmuts i Deficients, l'Escola del Bosc, l'Escola del Patronat Domènech, l'Escola del Mar, l'Escola del Bosc del Guinardó i les dues escoles Montessori. Doctrinalment s'ha advertit que als grups escolars Baixeres i La Farigola, inaugurats el 1922 i gestionats conjuntament per l'Estat i l'Ajuntament de Barcelona a través del Patronat Escolar de Barcelona, la majoria de les classes també s'impartien en llengua catalana. Per a una ampliació sobre aquest estat de la qüestió vinculada a l'obra del Patronat, vegeu per tots Domènech (1995: 267-349).

48 En paraules de Josep Grau: “Ningú, ni dins ni fora de Catalunya, no es va oposar a l'extensió del català a la Mancomunitat. Tots els partits catalans, fins i tot els partits dinàstics i el Partit Radical, van defensar o com a mínim acceptar que el català hi fos la llengua predominant. Els governs espanyols, per la seva part, tampoc no van posar obstacles a la política lingüística de la Mancomunitat [...] i fins el 1923, els successius governs espanyols van optar, en relació amb el català, per una prudent resistència passiva. Van abandonar els atacs directes contra els espais ocupats pel català, com ara l'escola, l'Església o les administracions provincial i mancomunales, i es van limitar a protegir els àmbits on el castellà era la llengua més utilitzada, com ara l'administració de justícia o la universitat”. Vegeu Grau (2015: 94).

49 *Diario de Sesiones de las Cortes* (Congreso de los Diputados) núm. 40, de 30 de juny de 1916, p. 996-997.

50 Per a una ampliació sobre el sentit d'aquests requeriments vegeu Grau (2006: 266). En el marc d'aquesta controvèrsia el comte de Romanones, president del govern i cap del Partit Liberal, va concloure el compromís del govern que liderava de garantir “el uso en las escuelas de idiomas o dialectos regionales, idiomas o dialectos que contribuyen al conjunto de las manifestaciones de la vida española, formando, como declara la Academia, la grandez de la patria”.

vora quatre mesos, Espanya viurà el problema català potser com mai”, en un escenari on “l’aspiració a l’autonomia ja desbordava el marc jurídicopolític o el dels interessos”.⁵¹ En tot cas, als efectes que aquí interessaven, per a donar-hi resposta, el gener de 1919 es formalitzaren dues iniciatives polítiques especialment interessants, que plantejaven les respectives estratègies per afrontar distintament les reivindicacions d’autogovern català, tramitades ambdues coetàniament. Totes dues tenien en compte la qüestió lingüística al seu articulats, bo i garantint previsions relatives a la llengua en l’ensenyament, la qual cosa posa de manifest, ja d’entrada, la transcendència política i simbòlica d’aquesta qüestió. La primera destacable és el Projecte d’autonomia presentat pel Govern espanyol al Congrés dels Diputats, de 20 de gener de 1919; la segona, l’Estatut d’autonomia de Catalunya aprovat per l’Assemblea de la Mancomunitat de Catalunya el 25 de gener del mateix any.⁵²

Pel que concerneix el projecte governamental, la seva exposició de motius recordava textualment que responia a la voluntat de “satisfacer las demandas de autonomía, para que cada órgano del cuerpo nacional recobre y conserve la independencia de sus funciones, logrando así aquella unidad que, dentro de la variedad, constituya la base de una intensa y efectiva armonía entre las regiones de Espanya”. Partint d’aquesta base, la seva base vint-i-dosena, en diversos preceptes del seu articulats, contenia referències expressives a la qüestió lingüística, projectant-la a diferents àmbits públics i molt singularment a l’àmbit de l’ensenyament. El seu article 10 establia, entre altres previsions, que a la instrucció primària a Catalunya “podrá la región establecer y sostener a sus expensas cuantas escuelas estime convenientes, en las cuales [...] será obligatoria la enseñanza de la lengua castellana [...]. Fuera de lo preceptuado para las escuelas primarias regionales, en los establecimientos de enseñanza que sostenga la región, podrán los profesores y los alumnos, siendo derecho de aquéllos y de éstos, dar la enseñanza y contestar respectivamente en castellano o en catalán”.⁵³ Val a dir que aquest projecte tenia en compte altres previsions lingüístiques, projectant-les a àmbits com ara la capacitació lingüística del personal judicial,⁵⁴ la publicació bilingüe de l’Estatut de dret foral,⁵⁵ o els usos lingüístics davant diferents organismes públics.⁵⁶ Vist en perspectiva històrica, aquestes previsions lingüístiques previstes al projecte governamental esbossaven un marc lingüístic particularment garant de

51 Durant aquest conflictiu període històric varen plantejar-se diferents iniciatives com la celebració del plebiscit organitzat per l’Escola de Funcionaris d’Administració, dependent de la Mancomunitat, celebrat entre els ajuntaments de Catalunya en pro de l’autonomia catalana, plebiscit que fou contestat afirmativament per una àmplia majoria dels electors; o iniciatives com ara la tramesa per part del Consell de la Mancomunitat de Catalunya al cap del Govern espanyol García Prieto, del *Mensaje y Bases per a l’Autonomía de Catalunya*, en el qual es reclamava un augment de l’autonomia catalana. Aquest projecte fou desestimat en un context polític que va agreujar-se per la dimissió del Govern de García Prieto per la falta d’acord sobre la política que calia adoptar respecte a aquesta reivindicació. Per a una ampliació sobre el context polític, vegeu González (1974: 221).

52 El text íntegre d’ambdós documents pot consultar-se al recull publicat a l’annex de l’obra González (1974).

53 L’article 10 del Projecte d’autonomia del Govern estatal de 20 de gener de 1919 establia que, a la instrucció primària a Catalunya “podrá la región establecer y sostener a sus expensas cuantas escuelas estime convenientes, en las cuales [...] será obligatoria la enseñanza de la lengua castellana [...] Fuera de lo preceptuado para las escuelas primarias regionales, en los establecimientos de enseñanza que sostenga la región, podrán los profesores y los alumnos, siendo derecho de aquéllos y de éstos, dar la enseñanza y contestar respectivamente en castellano o en catalán”.

54 L’article 14 del Projecte ordenava el règim de capacitació lingüística de jutges, magistrats i funcionaris del Ministeri Fiscal nomenats pel Govern per a Catalunya. Aquest article disposava que “la justicia se administrará dentro de la región catalana en nombre del Rey, por Jueces y Magistrados que figuren con las debidas calidades en el escalafón general, y sean conocedores de la lengua catalana, acreditándose en la forma que se dispondrá por Real Decreto este requisito exigido también a los funcionarios del Ministerio Fiscal que el Gobierno nombre para Cataluña”.

55 L’article 13 d’aquest Projecte d’autonomia considerava la publicació bilingüe, en castellà i català, de l’Estatut de dret foral, i establia que en cas de discrepància entre la literalitat de les dues publicacions, prevaldria el text castellà “para las diferencias de interpretación que puedan plantearse”. Aquest precepte deia: “Las instituciones especiales de Derecho civil que están vivas actualmente en territorios de la región catalana y difieren de la legislación común, serán compiladas y ordenadas por la Diputación a propuesta de la Generalidad, circunscribiéndose estrictamente a ellas un Estatuto, para cuya publicación como ley queda autorizado el Gobierno, pudiendo oír a la comisión de Códigos si lo encontrare ajustado a este artículo, sometiendo, en otro caso, la solución a las Cortes. En todo caso, el Estatuto de Derecho Foral se publicará en la Gaceta de Madrid y en el periódico oficial de la región, en castellano y en catalán, estándose al primer texto para las diferencias de interpretación que puedan plantearse”.

56 L’article 15 de la base vint-i-dosena establia que “en las deliberaciones orales de la Diputación, de los Ayuntamientos o de otras cualesquiera Corporaciones oficiales, organizadas por la Región, se podrá usar indistintamente la lengua catalana o la castellana, y también al practicar actuaciones judiciales o gubernativas, en las cuales intervengan litigantes, procesados, peticionarios, peritos o testigos; mas las actas de las sesiones, las formalizaciones escritas de diligencias, en los juicios o en los expedientes, y cualesquiera otros documentos oficiales o públicos, sean cuales sean su origen, su índole y su destino, si se redactan en la lengua catalana deberán contener también su versión castellana; de modo que las firmas, signos, sellos y demás requisitos de autenticidad, abonen y autoricen los dos textos para que, juntamente éstos, se archiven, comuniquen, notifiquen o publiquen. Ante los Tribunales de Cataluña se podrá informar en catalán previa conformidad de las partes y sus defensores”.

la presència i l'ús de la llengua catalana en àmbits públics on, fins aleshores, la seva presència havia estat prohibida. En un escenari de conflictivitat política, el reconeixement d'un estatut normatiu respectuós amb la llengua pròpia es plantejava com una concessió, una matèria transaccional que havia d'afavorir la negociació i la presa d'acords.

Semblantment, la segona de les iniciatives, l'Estatut d'autonomia de Catalunya aprovat per l'Assemblea de la Mancomunitat el 25 de gener de 1919, també tenia en compte previsions lingüístiques al seu articulat. Més concretament, el seu article 6.A.3 establia l'obligatorietat de l'ensenyament de la llengua castellana a totes les escoles d'ensenyament primari de Catalunya.⁵⁷ Il·lustra la voluntat política de promoure la normalització de la llengua al sistema educatiu català, bo i assegurant-ne l'aprenentatge. Com és sabut, es tracta d'iniciatives interessants per il·lustrar el sentit de les propostes polítiques que planaven en l'escenari parlamentari d'incidència en la matèria objecte d'estudi, però sense transcendència pràctica.⁵⁸ Debatudes en un escenari de forta inestabilitat política i social, el conflicte va desembocar el 13 de setembre de 1923 en el cop d'estat del capità general de Catalunya, Miguel Primo de Rivera, amb el suport de grups conservadors. Per Ordre reial de "Defensa de la Unitat Nacional" dictada el 18 de setembre de 1923, i amb l'objectiu de combatre "el sentimiento, propaganda y actuación separatista que viene haciéndose por audaces minorías", s'acordaven un ampli catàleg de mesures entre les quals la tipificació d'infraccions per sancionar la "difusión de ideas separatistas por medio de la enseñanza, o la predicación de doctrinas" o la prohibició d'emprar la llengua catalana en els actes oficials.⁵⁹ En el pla més polític, hom constata que aquesta mesura lingüística fou adoptada pel directori militar amb caràcter urgent, des dels inicis del cop d'estat, fins i tot abans de dissoldre les diputacions per Reial decret de 12 de gener de 1924 o abans de dissoldre la Mancomunitat de Catalunya el 20 de març de 1925. Il·lustra, ja d'entrada, la projecció simbòlica de la llengua catalana, les mesures de reconeixement i la protecció de la qual es vinculaven a plantejaments nacionalistes i reivindicacions d'autogovern del Principat.

Val a dir que durant aquesta etapa dictatorial es van promulgar un ampli ventall de disposicions normatives concebudes amb l'objectiu de reglar els ensenyaments impartits a l'escola així com de prohibir l'ús del català en diferents àmbits públics, especialment en l'educatiu. Serveixi d'exemple, per totes, la Reial ordre, de 13 d'octubre de 1925, sobre propagandes antipatriòtiques i antisocials on s'establia, entre altres previsions, que "los Inspectores de Primera Enseñanza, en las visitas que realicen, examinarán los libros de texto en las Escuelas, y si no estuvieren escritos en español o contuvieren doctrinas de tendencias contrarias a la unidad de la Patria, o contra las bases que constituyen el fundamento del régimen social, los harán retirar inmediatamente de las manos de los niños y procederán a formar Expediente al Maestro, suspendiéndole de empleo y medio sueldo".⁶⁰ Es posava així fi a la meritòria tasca de normalització lingüística que s'havia endagat sota l'impuls i auspicis de la Mancomunitat de Catalunya.⁶¹ Val a dir que l'interès per prohibir l'ús del català a les aules es posa especialment de manifest si tenim en compte que immediatament després del cop d'estat, la Direcció General de l'Ensenyament va dirigir una circular a tots els governadors civils de Catalunya amb l'objectiu de promoure la castellanització de l'ensenyament.⁶² Val a dir que hom constata que

57 Aquest precepte textualment deia: "Serà obligatòria l'ensenyança de l'idioma castellà en totes les escoles de primera ensenyança".

58 Com advertiria Cambó a la seva intervenció a la sessió plenària del Congrés dels Diputats tinguda el 7 de febrer de 1919, "si nuestro problema fuera un problema de ordenación administrativa podríamos examinar el proyecto, podríamos llegar a un acuerdo; pero es un problema de personalidad y para un problema de personalidad no está hecho el proyecto que vamos a discutir [...] la voluntad de todo el pueblo de Cataluña es que quiere una autonomía, no solamente distinta, sino contrapuesta, absolutamente diversa de la de este Estatuto". Vegeu *Diario de Sesiones del Congreso* n. 120, de 7 de febrer de 1919.

59 L'article 2 *in fine* de l'Ordre reial de "Defensa de la Unitat Nacional" de 18 de setembre de 1923, en matèria lingüística establia que "al expresarse o escribir en idiomas o dialectos, las canciones, bailes, costumbres y trajes regionales no son objeto de prohibición alguna; pero en los actos oficiales de carácter nacional o internacional no podrá usarse por las personas investidas de autoridad otro idioma que el castellano, que es el oficial del Estado español, sin que esta prohibición alcance a la vida interna de las corporaciones de carácter local o regional, obligadas, no obstante, a llevar en castellano los libros oficiales de registros, actas, aun en los casos de que los avisos y comunicaciones no dirigidas a autoridades se hayan redactado en lengua regional".

60 Vegeu Pagès i Sant (2015).

61 Ferrer (1986: 139-151).

62 En paraules de la circular: "Todos los Maestros enseñarán intensa y pedagógicamente la lengua castellana, desde el primer día que el niño entre en la Escuela; de suerte que al tercer año de estudios estén ya suficientemente preparados para recibir, por medio de ella, como vehículo, las diversas enseñanzas del programa oficial". El seu segon precepte disposava que "a partir de esta época, los Maestros hablarán siempre en castellano a los niños" i el tercer "en la Escuela no se permitirán otros libros de texto, escritos en lengua catalana, que el Catecismo de la Doctrina Cristiana y los aprobados por el Gobierno, desterrándose todos los demás". Per a una ampliació sobre el contingut d'aquesta circular, vegeu *Boletín Oficial de la Provincia de Gerona* de 23 d'octubre de 1923,

l'eficàcia pràctica d'aquesta mesura fou, en certs àmbits, limitada. I això perquè consta que el poc seguiment de la iniciativa a Girona va traduir-se en el fet que el seu governador civil, en l'obertura del curs 1924-1925, amenacés els mestres que, si no ensenyaven el castellà, proposaria al Directori militar que “trasladase en masa a los incorregibles, substituyéndoles por maestros castellanos”.⁶³ Val a dir que, durant aquesta etapa dictatorial, la repressió contra el professorat dissident es va articular també a través d'altres disposicions normatives. Destaca especialment la Reial ordre d'11 de juny de 1926 adreçada a fixar, textualment, “las sanciones que se impondrán a los Maestros nacionales que proscriban, abandonen o entorpezcan la enseñanza en su Escuela del idioma oficial en aquellas regiones en que se conserva otra lengua nativa”.⁶⁴

A tall de conclusió, convé fer esment, ni que sigui succintament, a una darrera iniciativa política impulsada en aquest període històric, en plena dictadura del general Primo de Rivera, sense transcendència pràctica però interessant en el pla d'anàlisi estrictament teòric: el Projecte de Constitució provisional de la República Catalana de 1928, també conegut com a Constitució de l'Havana. El projecte polític vertebrat en aquesta iniciativa constitucional frustrada vestia una Catalunya independent de l'Estat espanyol que tenia el català com a llengua oficial. Als efectes que aquí interessin, tenia en compte diferents previsions lingüístiques al llarg del seu articulat, algunes de les quals es projectaven, directament o tangencialment, a l'àmbit de l'ensenyament.⁶⁵ Més concretament, el seu article 24 disposava que “sols els catalans podran exercir càrrecs públics de govern, justícia, armes, administració i ensenyament a Catalunya”, bo i afegint-se que “s'exceptua l'ensenyança d'idiomes i d'especialitats tècniques, que podran exercir-la els estrangers capacitats”. L'article 26, per la seva part, establí que “per a entrar en possessió dels drets polítics, ésser elector i elegible, desplegar funcions i obtenir càrrecs públics serà necessari ésser major d'edat i saber llegir i escriure en català”. Finalment, als efectes que aquí interessin, l'article 195 d'aquesta iniciativa considerava textualment que “la Llei orgànica d'Instrucció Pública i Belles Arts deurà establir i regular els següents serveis: [...] Ensenyança primària obligatòria en català dels sis als dotze anys; Ensenyança secundària en català, dels idiomes castellà (obligatori), francès, anglès i alemany, potestativus dos d'aquests, obligatori un d'ells”. Finalment, el seu article 196 preveia l'existència d'una Acadèmia de la Llengua Catalana. Esbossa, com és de veure, un projecte polític independentista amb una proposta de règim lingüístic singular, sense precedents en els projectes polítics d'etapes pretèrites. Va suscitar intenses crítiques que es van acabar projectant en interessants debats a les Corts constituents de 1931, tinguts durant la tramitació del que seria la Constitució espanyola de la II República.

Tot plegat ha de valorar-se prenent en consideració que, acabada la dictadura de Primo de Rivera, es van tornar a impulsar institucions com la Comissió de Cultura i el Patronat Escolar de l'Ajuntament de Barcelona. Als efectes que aquí interessin, sota els seus auspicis i poc abans de l'adveniment de la II República, van impulsar la inauguració de fins a onze grups escolars diferents amb un total de 10.150 places.⁶⁶ Diverses recerques han posat de manifest que aquests grups escolars del Patronat disposaran de recursos, bons docents escollits d'entre tot l'escalafó nacional, així com material pedagògic i personal auxiliar (parvulistes, professors de dibuix, música i educació física), amb l'objectiu de promoure l'obra de modernització de l'ensenyament primari. Il·lustra, en definitiva, la represa d'iniciatives adreçades a corregir incipientment el retrocés sofert sota la dictadura militar, no només en la qüestió lingüística.⁶⁷

En tot cas, l'adveniment de la II República va esdevenir un punt d'inflexió en la política de promoció del monolingüisme oficial del castellà que s'havia imposat jurídicament, i també constitucionalment, fins aleshores. Aquest canvi també es va projectar pel que concerneix el règim lingüístic en l'ensenyament. Per bé que la guerra civil espanyola i la subsegüent dictadura no van permetre veure consolidat, en el pla més pràctic, els avenços lingüístics assolits en aquesta etapa històrica, les bases normatives del seu model

publicat a Puigvert (1984: 257).

63 Vegeu “Crònica General” (1924: 7).

64 Per a una ampliació sobre el seu contingut, vegeu Ferrer i Gironès (1986: 147-149).

65 Articles 2, 24, 26, 195 i 196

66 Vegeu Generalitat de Catalunya (1937). Fou editat per la Generalitat amb l'objectiu de participar en el *Congrès Internacional de l'Enseignement Primaire et de l'Éducation Populaire*, celebrat a París el juliol de 1937. A la pàgina 12 del llibre es recorda que “l'any 1922 es va iniciar per la ciutat de Barcelona un conveni amb l'Estat que va cristal·litzar en un patronat mixt, anomenat Patronat Escolar. Aquesta actuació va quedar en suspens en venir la dictadura militar, però es va reprendre després i es posaren en funcionament a Barcelona onze grans grups escolars, com el de la fotografia que segueix, amb un total de 10.150 alumnes”.

67 Vegeu per tots Gay, Quillet i Pascual (1973).

lingüístic varen inspirar, quaranta anys més tard, la dicció dels respectius articles 3 de l'Estatut d'autonomia de Catalunya de 1979 i de la Constitució espanyola de 1978.⁶⁸

Referències bibliogràfiques

- Almirall, Valentí. (1978). *Lo Catalanisme*. Barcelona: Editorial Altafulla.
- Almirall, Valentí. (1985). *Cultura i societat*. Barcelona: Edicions 62.
- Almirall, Valentí. (2011). *Valentí Almirall. Antologia de textos*. Barcelona: Clàssics del Federalisme, Institut d'Estudis Autonòmics de la Generalitat de Catalunya.
- Arbós Marín, Xavier. (2001). Els antecedents històrics de l'Autonomia de Catalunya. Dins Mercè Barceló i Joan Vintó (coord.), *Dret Públic de Catalunya*. Barcelona: Cedecs Editorial.
- Balcells, Albert, i Ainaud de Lasarte, Josep Maria (eds.). (2000). *Obra completa Enric Prat de la Riba 1906-1917* (vol. III). Barcelona: Institut d'Estudis Catalans i Editorial Proa.
- Boix-Fuster, Emili. (2004). [Las lenguas en los órganos centrales del Estado español \(un balance de los 25 años de la Constitución española\)](#). *Revista de Llengua i Dret*, 41.
- Buxó-Dulce de Voltes, María José. (1967). *Catálogo de publicaciones de la Mancomunidad y la Generalidad de Cataluña*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- Colección de Decretos referentes a Instrucción Pública* (vol. I) (1891). Madrid: Imprenta y Fundición de Manuel Tello, Impresor de Cámara de S. M.
- Colección legislativa de España* (vol. LXXIII) (1857). Madrid: Imprenta del Ministerio de Gracia y Justicia.
- Crónica general (27 de novembre de 1924). *El Magisterio Gerundense*, 797, p. 7.
- Culí i Verdaguer, Frederic. (1918). La llengua catalana a l'escola. *Nostra Parla: Agrupament de Balears, Catalans, Rossellonesos i Valencians*, 4.
- De la Nieva, Josef María. (1826). *Decretos del Rey Nuestro Señor D. Fernando VII* (vol. X). Madrid: Imprenta Real.
- Diario de Sesiones de las Cortes*. Consultable en línia a l'enllaç https://app.congreso.es/est_sesiones.
- Domènech, Salvador. (1995). *Manuel Ainaud i la tasca pedagògica de l'Ajuntament de Barcelona*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Duran i Solà, Lluís. (1997). *Pàtria i escola. L'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*. Catarroja: Afers.
- El Gobierno y la lengua catalana. Anacronismos curiosos. *La Publicidad*, 10 de juliol de 1918.
- Ferrer Gironès, Francesc. (1986). *La persecució política de la llengua catalana. Història de les mesures preses contra el seu ús des de la Nova Planta fins avui*. Barcelona: Edicions 62.
- Folguera i Duran, Manuel. (1996). *Una flama de la meua vida (memòries)*. Sabadell: Nova Biblioteca Sabadellenca.
- Galí, Alexandre. (1979). *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya 1900-1936* (llibre I). Barcelona: Fundació Alexandre Galí.

---

68 De fet, el buidatge dels treballs i debats parlamentaris tinguts en motiu de la tramitació dels respectius articles 3 de l'Estatut d'autonomia de 1979 i de la Constitució de 1978, permet asseverar que foren diversos els partits que varen defensar l'adopció del model republicà a l'hora de reglar llurs previsions lingüístiques. Per a una ampliació, vegeu Pla Boix (2005).

- Galí, Alexandre. (1986). *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya, 1900-1936* (llibre IV). Barcelona: Fundació Alexandre Galí.
- Gay, Joan, Quitllet, Rosa, i Pascual, Àngels. (1973). *Societat catalana i reforma escolar. La continuïtat d'una institució*. Barcelona: Editorial Laia.
- Generalitat de Catalunya. (1937). *L'ensenyament popular a Catalunya, de l'adveniment de la República al juliol de 1937*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- Ginebra, Jordi. (2006). *Llengua i política en el pensament d'Antoni Rovira i Virgili*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- González Casanova, José Antonio. (1974). *Federalisme i Autonomia a Catalunya (1868-1938)*. Barcelona: Ed. Curial Documents de Cultura.
- Grau Mateu, Josep. (2006). *La Lliga Regionalista i la llengua catalana (1901-1924)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Grau Mateu, Josep. (2015). [El català, llengua de govern: la política lingüística de la Mancomunitat de Catalunya \(1914-1924\)](#). *Revista de Llengua i Dret*, 64, 86-101.
- Linz, Juan José (ed.). (2008). *Nación, Estado y lengua* (Obras Escogidas, vol. II). Madrid: Centro de Estudios Políticos y Constitucionales.
- Mancomunitat de Catalunya. (1923). *L'obra realitzada. Anys 1914-1923* (vol. I). Barcelona: Impremta de la Casa de la Caritat.
- Nadal i Farreras, Joaquim, De Riquer, Borja, Olivé Serret, Enric, et al. (1986). *El Memorial de Greuges i el catalanisme polític*. Barcelona: Edicions La Magrana, Institut Municipal d'Història de l'Ajuntament de Barcelona.
- Navarro, Ramon. (1979). *L'educació a Catalunya durant la Generalitat 1931-1939*. Barcelona: Edicions 62.
- Nicolau d'Olwer, Lluís. (1917). Del que en Prat de la Riba ha fet per la llengua catalana. *Ofrena*, 1-2.
- Ortega, Rudolf. (2016). *En defensa de la llengua. Discursos, manifestos i textos decisius en la història del català*. Barcelona: Angle Editorial.
- Pagès, Joan, i Sant, Edda (coord.). (2015). *L'Escola i la Nació*. Bellaterra: Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona.
- Palmès, Ferran M. (1922). *El bilingüisme de l'escola primària*. Quaderns d'Estudi XV, p. 213.
- Pla Boix, Anna Maria. (2005). [L'ordenació de la qüestió lingüística a Catalunya de 1892 a 1936: el procés de reconeixement de l'estatut d'oficialitat del català](#). *Revista de Llengua i Dret*, 43.
- Prat de la Riba, Enric. (11 de febrer de 1897). Lo fet de la Nacionalitat Catalana [conferència pronunciada per Don Enrich Prat de la Riba en l'Ateneo Barcelonés en la vetlla del 10 de febrer]. *La Renaixença*, 1714, 852-858.
- Prat de la Riba, Enric (12 de febrer de 1897). Lo fet de la Nacionalitat Catalana [conferència pronunciada per Don Enrich Prat de la Riba en l'Ateneo Barcelonés en la vetlla del 10 de febrer (continuació)]. *La Renaixença*, 1714, 872-876.
- Prat de la Riba, Enric (13 de febrer de 1897). Lo fet de la Nacionalitat Catalana [conferència donada per Don Enrich Prat de la Riba en l'Ateneo Barcelonés en la vetlla del 10 de febrer (acabament)]. *La Renaixença*, 1714, 896-898.
- Prat de la Riba, Enric. (1974). *Prat de la Riba, propulsor de la llengua i la cultura (Articles i Parlaments)*. Barcelona: Biblioteca Selecta.

Prat de la Riba, Enric. (1978). *La nacionalitat catalana*. Barcelona: Edicions 62.

Puigvert, Joan. (1984). *La Normal de Girona i l'Ensenyament del Català* (vol. II). Vic: EUMO.

Reixach, Baldiri. (1749). *Instruccions per a l'ensenyança de minyons*. Girona: Antoni Oliva Estamper y Llibreter.

Rovira i Virgili, Antoni. (30 de gener de 1910). L'imposició de la llengua. *El Poble Català*, any VII, 1795.

Rovira i Virgili, Antoni. (24 de març de 1911). La llengua catalana. *L'Esquella de la Torratxa*, any XXXIII, 1682.

Rovira i Virgili, Antoni. (1982). *Nacionalisme i federalisme*. Barcelona: Edicions 62, La Caixa.

Sobrequés Vidal, Santiago. (1978). *Història de la producció del dret català fins al Decret de Nova Planta*. Girona: Col·legi Universitari de Girona.